

Újvári Péter és Tömörkény

1.

Vannak írók, akik már életükben elszigetelődnek, sőt elfelejtődnek, de utóbb mégis, sokszor évtizedekkel haláluk után, valami miatt újra érdekesebbé lesznek, újra feléjük fordul a figyelem. Ilyen író volt — úgy tetszik, legalábbis — Újvári Péter (1869—1931) is. Neve mögött nagy könyvtáraink katalógusában tucatnyi könyv bibliográfiai adatai sorakoznak. Írt novellákat, regényeket, szerkesztett lexikont, évtizedeken keresztül mint újságíró dolgozott — halála után mégis alig emlegették. A magyarországi zsidó folklór megélénkítő kutatása azonban jó évtizede feléje fordította a figyelmet. A Handler angolra fordította. A mécs mellett című önéletrajzi fogantatású regényét, amely — *By Candlelight* címmel — „Amerikában is nagy érdeklődést ébresztett”. A regény amerikai sikeréről Scheiber Sándor azon frissiben beszámolt a Nagyvilágban (1978.139.), majd magisztrális tanulmányt írt *A zsidó folklór Újvári Péter írásában* címmel (1980). „Regényei és novellái telve vannak a zsidó élet folklórisztikus elemeivel” — állapította meg róla. S ezt követően, immár némileg a folklór-érdeklődéstől függetlenül is, szegedi pályaszakasza okán, Szegeden is ráirányult a figyelem: *Újvári Péter ébresztése* címmel Péter László írt róla a Délmagyarország 1981. január 16-i számában. Ő már így látta:

„Föllépésekor (...) úgy emlegették, mint a zsidó Mikszáthot, vagy a magyar Sólem Aléhemet. Ha jiddisül ír, mint az utóbbi vagy a Nobel-díjas Baschevis Singer, vagy valamely világnyelven, mint Bellow, Malamud, Elie Elie Wiesel és társaik, ma bestseller volna.”

2.

E rangos összevetés kiérdemléseig azonban Újvári hosszú utat tett meg. Eredetileg nem is íróknak: rabbinak készült, s csak utóbb, húszévesen lett újságíró. 1889-től közel két évtizeden keresztül szegedi lapok munkatársaként, majd szerkesztőjeként dolgozott. Irodalmi ambíciójára csak tárcái s *Magyar Szó* című irodalmi hetilapjának megindítása (1899—1900) utalt. Már 36 éves volt, amikor első elbeszéléskötete — *Legendák és krónikák* (1905) — megjelent.

Ebben is — Scheiber Sándor szerint — „még nem talált igazán önmagára. Még nem érdekli a zsidó népelet”, e téma csak nyomokban fordul még elő nála. 1908-ban azonban — egy évvel Szegedről való távozása után, a szegedi tapasztalatok és a fővárosi új élmények találkozási pontján — két új kötetet is előállított. A már említett önéletrajzi regénnyel (*A mécs mellett*), s *Az új keresztény* című regényével. A magyar zsidóság életének néprajzi hitelességű ábrázolása, mely legnagyobb erénye lett, ezekben tűnik föl először.

Nem érdektelen tény, hogy e kötetek egyike, *Az új keresztény* Tömörkény István támogatásával jelent meg. Mint a Dugonics Társaság főtitkára, ő biztosította a könyv kiadásához szükséges pénz tetemes hányadát.

3.

Tömörkény e könyv körüli babáskodásának dokumentumai a szegedi levéltárban — a Dugonics Társaság iratai közt — fennmaradtak. Ezekből a kiadás főbb szegedi vonatkozásai rekonstruálhatók.

Az iratok szerint Újvári volt a kezdeményező. Ő fordult 1908. november 26-án a Dugonics Társasághoz, hogy segítsék elő könyve kiadását.

Nagyságos Elnök Úr,
nyomatás alatt levő *Az új keresztény* című regényemnek első négy ívét azzal a tiszteletteljes kérelemmel küldöm meg Nagyságodnak, hogy méltótlanság elolvasni és ha támogatásra érdemesnek ítéli, kegyeskedjék a Dugonics-társaságnak ilyen célra felhasználható jövedelméből a munka értékéhez szabott összeggel megsegíteni, hogy a könyv karácsonyra megjelenhessen. A nyomdával kötött szerződésemet — amelyet az előfizetési felhíváshoz fűzött várakozás alapján kötöttem meg — arra kötelez, hogy a munkát legkésőbb december hó 5-én átvegyem. A várakozásom, sajnos, nem valósult meg, a magyar publikum rendszerint a könyvbírálatok után igazodik és előzetes felhívásokra nem igen reagál. Olyan helyzetben vagyok tehát, hogy a munkát a magam erejéből nem válthatom ki, amivel nemcsak a beperesített veszedelmének teszem ki magam, de annak is, hogy lemaradván a karácsonyi piacról, a vállalkozásom alig elviselhető veszteséggel végezhetem.

Nagyságod öt esztendővel ezelőtt, mikor a *Legendák és krónikák* című könyvemet kiadtam, hasonló támogatással méltatta irodalmi törekvéseimet. Hiszem, hogy ez a könyv nem méltatlanabb annál és a Társaság, melynek tagja vagyok, nem vét a maga céljai ellen és talán szívesen se fog vallani, ha ennek a könyvemnek a megjelentetését is előreségi.

Kérésemet Nagyságod jóindulatába ajánlván vagyok mély tisztelettel Elnök Úrnak igaz híve Újvári Péter hirlapíró, a Dugonics-Társaság tagja

A címzett a társaság elnöke, Lázár György volt, az Ady emlegette „szereplő” literary gentleman”, az ügyintézés azonban értelemszerűen a főtitkár, Tömörkény dolga lett. A 28-án Szegedre érkezett kérészt már másnap „hivatali” útjára bocsátotta, s megküldte a társaság szépirodalmi osztálya elnökének, Balassa Arminnak.

Tekintetes Osztályelnök Úr!
Újvári Péter r. tagnak a Társaság elnökségéhez intézett kérelmét az „Új keresztény” című regénye első nyomtatott négy ívének csatolásával elintézés céljából, illetve javaslatlattel végett, van szerencsém mellékelve megküldeni. Tisztelettel Tömörkény István főtitkár Szeged, 908. nov. 29.

Újvári kérését a szépirodalmi osztály (melynek tagjai közé ekkor mások mellett Móra és Tömörkény is tartozott) december 3-án tárgyalta meg. A tárgyra vonatkozó jegyzőkönyvi kivonat — „jegyezte és kiadta” Móra Ferenc osztálytitkár — fennmaradt. Ez, sajnos, a tárgyalás menetét, az elhangzott véleményeket nem, csak a végeredményt, az állásfoglalást tartalmazza. „Az osztály — jegyezte föl Móra — egyhangúlag javasolja a kérelem teljesítését az igazgató-tanácsnak a következő formában: amennyiben az évi költségvetés engedi, a kérvény értelmében sürgősen folyósítson a Társaság 300 K. segélyt Újvári Péter r. tagnak, minek fejében ő a megjelenendő munkából 100 példányt tartozik a társaságnak átengedni.”

Ezt az állásfoglalást Tömörkény azon frissiben hivatalosan is megkaphatta, intézkedni azonban nem nagyon tudott: az igazgató-tanács (vagy maga Lázár György) döntése március végéig elhúzódott. Csak 1909. március 28-án, vagy 29-én értesíthette a segélyről Újvárit.

Sajnos, ez a levele Tömörkénynek nem ismeretes (nyilván Újvári hagyatékával kallódott el). Tartalmára csak Újvári gyors, március 30-i válaszából következtethetünk:

Tisztelt Főtitkár Úr,
köszönöm szíves értesítését és kérem tudomásul venni, hogy a társaság tagjai részére kikötött száz példányt a könyv megjelenése után haladéktalanul

MŰTERMÉKBEN

Pingpongütő és kalapács

LÁTOGATÓBAN KALMÁR MÁRTON SZOBRÁSZMŰVÉSNÉL

— *A rossz nyelvek szerint belőled jobb pingpongütő lehetett volna, mint amilyen szobrász vagy. Te mit mondasz erre?*

— Nem is az lennél, aki vagy, ha nem így inditanál. Különben ami igaz, igaz: középiskolás koromban nagy dilemmában voltam. A Tömörkény szakközépbe jártam, ahol tanárain a szobrászatra sarkalltak. Ugyanakkor sokat pingpongoztam, ráadásul ment is a játék. Fialat korom ellenére meghívtak a felnőtt válogatott keretbe. Volt, amikor Klampart is sikerült megvernem. Szóval két tűz közé kerültem. Az egyik oldalon arra biztattak: hagyj abba a szobrászkodást, a kalapáccstól elnehezedik a kezed. Másfelől viszont Tápai Antaltól, Tóth Sándortól egészen Szalay tanár úrig sorra azt mondták: ha ráhajtok a rajzolásra, a mintázásra, szinte biztos, hogy bekerülök a főiskolára. Végül így is lett. De nem volt könnyű döntésem. Elvégre mindkét területen szép sikereim voltak. Mindenesetre Szalay Ferenc olyan meggyőző áhitattal tudott inspirálni, hogy ez végérvényesen meghatározta életem alakulását. Ahogy a sportolás szenvedélyéhez is édesapámon keresztül jutottam el. Ő kiváló futballista volt, a 41—42-es bajnokság gólkirálya. Magam azonban hátat fordítottam a pingpong karriernek. A főiskolán Pátzay mester osztályában tanultam.

— *Ez némileg látszódik is munkáidon. Hisz többnyire realiztikus plasztikákat készítesz, amelyek egyféle klasszikum tiszteletéről, embercentrizmusról tanúskodnak. Úgy hiszed: korunk zaklatott, bonyolult emberkére e hagyományosabb formákkal is hitelesen kifejezhető?*

— Jól fogalmaztál: emberközpontú művészetet csinálók. Hiszem, hogy minden kornak meg kell fogalmazni a maga embertípusát. Ha úgy tetszik: a maga ideáljait. Én is ezt teszem. Arról beszélek munkáimban, ami nekem felemelő és nemes. Mind ez nem azt jelenti, hogy elmenekülök korunk ellentmondásos, összetett kihívásai elől. Elismerem például, hogy elvontabb formákban ugyanúgy lehet fontos, hiteles gondolatokat közölni, mint a realizmus nyelvén. Az elvontabb, modernebb felfogást önmagában azonban nem tartom erénynek. Így is meg lehet kerülni az érdemleges művészi problematikát, akárcsak a klasszikusabb formálással is. Egyébként a szakmai megalapozottságot alapvetőnek tartom. Másrészt azt gondolom: a képzőművészeti ágazatoknak sajtószerű szerepük van. A szobrászat nemigen vállalkozhat bonyolultabb elemzésre, boncolásra, mint mondjuk a filmművészet. Amelyik még sokkolhatja is az embereket. Nekünk sok-

nul a titkári hivatal címére elküldöm. A könyv megjelenése azonban annyira függ a Társaság támogatásától, hogy addig, amíg a 300 koronát meg nem kapom, a nyomda nemcsak, hogy a könyvet nem adja rendelkezésemre, de további halogatás esetén, perrel fenyeget.

Tisztelettel kérem adandó alkalommal a Társaságnak köszönetemet töl-mácsolni.

Budapest, márc. 30-án

A segély oly fontos lehetett számára, hogy egy keltezetlen, de minden valószínűség szerint ugyane napokban írt levélben újra Lázár Györgyhez is fordult. S ebben „mély tisztelettel” kérte Lázárt, „hogy a megadott összeget kiutalványozni és címre (VIII. Práter utca 19. I. em.) elküldetni kegyeskedjék, hogy a könyv még hűsvét előtt megjelenhessen. Csak ebben az esetben számíthatok valami jövedelemre, mert ha a hűsvéti könyvpiacról is leszorul, akkor már senkinek se fog kelleni.”

Erre az ismételt kérésre azonban már nem volt szükség, a levélen ott van Tömörkény saját kezű följegyzése az elintézésről:

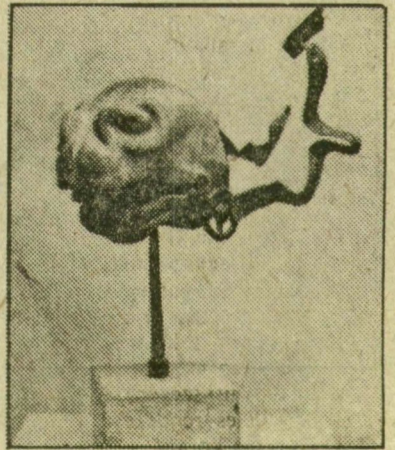
D. T.
909. 31/III.

A 300 K. utalványozva van, a pénzt már holnap küldik.

4.

Az új keresztény kiadása tehát, mint láttuk, nem ment simán, a nyomdászámbla előteremtésének története önmagában is tünetértékű fejleménye művelődésünk történetének. Talán mégsem véletlen azonban, hogy megjelenéséhez végül Tömörkény járult hozzá, aki — bár Újvárihoz személyes barátság, sőt még rendszeres kollegiális kapcsolat sem fűzte — maga is „néprajzi hitel” írója volt. Úgy látszik, más író hasonló — de gyökeresen más mikrovilágot megörökítő — törekvését is tudta becsülni az, aki — ahogy Péter László írta — „műveibe, mint valamely Noé bárkájába, belementette az elmúló népelet megannyi mozzanatát.”

LENGYEL ANDRÁS

sem kapott. Sőt, többen is vannak ilyenek. Ugyanakkor egyes művészeket indokolatlanul túlfuttatnak. De mondd más is! Nemrégiben egy reményteljes fiatal indult meg városunkban, minthogy az építész és a képzőművész együtt kezdtek dolgozni. Így született meg az Újszegedi Továbbképzési Központ. A közelmúltban pedig Koczor Gyuri keresett fel, hogy csináljak egy cégért a Kolozsvári téri ABC-hez. Mostanában viszont mintha leállt volna az egész dolog. Pedig, ezen a szálon nagyszerű lehetőségek vannak. Mert a szobrászok többsége sohasem volt dilettáns az építészeti, környezetalkotási kérdésekben.

— *Szó se róla. Ennek ellenére azt látom: sorra-rendre dilettáns módon helyezik el köztéri szobraikat. Elég csak az Anna-küti Táncoló nőre vagy Pátzay mester Kenyérseleő asszonyára gondolni. Te hogy látod ezeket?*

— Sajnos én se tudok sok jót mondani. Igaz, a kenyérpiac valamikor ott volt a Klauzál téren, ám így sem illik oda az a hatalmas plasztika. Valahogy túlfeszített és megbontja a környezet intim, méltóságos hatását. Valószínű, tíz méterrel arrébb már helybillenne a tér egészségesebb arányrendje. Persze Csáky Táncoló nőjének sem volt itt igazi élete. Túlságosan kicsi volt. Áttestünk tehát a ló túlsó oldalára. Más kérdés, hogy az Anna-küti elhelyezést is célját veszítettnek érzem. Ez a remek kis kubisztikus plasztika egy intímabb térre kívánczik. Hisz a mostani helyén se látni, se élvezni nem lehet igazán. Ilyen esetekben mindenesetre jó lenne, ha megkérdeznék a véleményünket: összehívnának néhányunkat. Mivel e dolgok ránk is tartoznak. Ilyenformán nem születnének váratlan döntések, amiket később már nehéz korrigálni. Annak idején egyébként azt javasoltuk: írjanak ki pályázatot a szegedi művészek között az Anna-küti plasztika megtervezésére. Amelyik tematikailag és formailag is illeszkedik ide. Csakhogy nem lett pályázat. Pedig bizonyos: a mostani „Anna” helye sem lehet „örök”.

SZUROMI PÁL